

הקשר בין סגנונות הורות לבין רמת חרדה כללית ודפוסי חרדה בקרב ילדים בגיל הילדות התיכונה

יוסי יפה

בעשורים האחרונים נצבר מידע אטיולוגי משמעותי המקשר בין סגנונות הורות, המתאפיינים בשליטה הורית גבוהה ובהעדר קבלה הורית, לבין חרדה מוגברת בקרב ילדים. עם זאת, סקירת ספרות המחקר בתחום מלמדת כי תחום האטיולוגיה של דפוסי חרדה ספציפיים של ילדים, בזיקה לסגנונות הוריים, לא קיבל ביטוי אמפירי עקיב ומספק. המחקר הנוכחי מתמקד אפוא בבחינת הקשר שבין סגנונות הורות לבין דפוסי חרדה ספציפיים של הילדות ובניסיון לנטר את התפקיד הייחודי, שממדים הוריים ממלאים בהקשר של חרדה מוגברת של ילדים. במחקר השתתפו 101 ילדים בני 11-13 בלא היסטוריה קלינית ידועה מבתי ספר יסודיים בחינוך הרגיל. הילדים מילאו שני שאלונים על תפיסת יחסיהם עם הוריהם ועל סגנון ההורות שלהם ושאלון חרדה אישי. בניתוח השאלונים נמצא כי אי מתן עצמאות לילדים מצד שני ההורים קשור באופן ייחודי לרמת החרדה הכללית של הילדים ולדפוסי החרדה הספציפיים שלהם, ובפרט לדפוסים של חרדת פחד וחרדת בית ספר (להלן ב"ס). באשר לקבלה ההורית, נמצא כי ממד זה קשור בקשר שלילי ייחודי לרמת החרדה הכללית של הילדים רק עבור האב. עבור האם נמצא קשר שלילי ייחודי בין רמת הקבלה ההורית לבין רמת החרדה החברתית של הילד, אך קשר זה נמצא בקרב הילדים החרדים בלבד. ככלל, נמצא כי ילדים הרואים בהוריהם סמכותניים הם חרדים יותר מילדים הרואים בהוריהם סמכותיים, כפי שהדבר ניכר גם ברוב דפוסי החרדה שנבחנו.

מילות מפתח: הורות, חרדה, יחסי הורים-ילדים, גידול ילדים, שליטה, קבלה הורית, סמכות הורית

* ד"ר יוסי יפה, מכללת אוהלו בקצרין.

דואר אלקטרוני: vabsolut@windowsslive.com

הגורמים האטיולוגיים, הנקשרים להפרעות חרדה של ילדים, נחלקים לשתי קטגוריות מרכזיות, הכוללות משתנים ביולוגיים ומשתנים סביבתיים. במסגרת קטגוריית המשתנים הביולוגיים נדונים בעיקר השפעות תורשתיות ומאפייני מזג של ילדים, הנקשרים לדפוסים מולדים של עכבה התנהגותית (Fong & Garralda, 2005). לפי המודל של קגן (Kagan, 1989), מדובר במאפיין אישיות שבסיסו גנטי-ביולוגי, בדמות תכונות מזג של אי-יציבות רגשית, רמת עוררות גבוהה, תגובתיות יתר ללחץ, מופנמות ונטייה יציבה לגלות נסיגה חברתית וביישנות קיצונית. יש הרואים בכך סימן מקדים להופעתן של הפרעות חרדה, שכן ילדים בעלי עכבה התנהגותית מגלים פגיעות רבה יחסית בכל הקשור להתפתחותם של תסמיני חרדה יציבים בשלבים מאוחרים יותר בילדות (Beesdo, Knappe, Psych, & Pine, 2009).

קטגוריה אטיולוגית נוספת מתרכזת במשתנים סביבתיים הקשורים לאירועי חיים לוחצים ולמאפיינים הוריים. בהקשר האחרון בולט במיוחד תחום המחקר העוסק בהשפעות של סגנונות הורות ושל דפוסי ההתנהגות של ההורים בחינוך ילדיהם על התפתחותם הרגשית, בפרט בהקשרים אטיולוגיים של הפרעות חרדה. חקר סגנונות ההורות התפתח במסגרת תחום רחב העוסק בתהליכי חברות המתקיימים בין הורה לילד. תאורטיקנים וחוקרים התמקדו בדפוסים שונים של התנהלות והתנהגות הורית הרלוונטיים ליחסי הורים וילדים, שיש בהם כדי לנבא ולהסביר אפיונים אישיותיים ורגשיים בקרב ילדים. שניים מן הרכיבים ההוריים היסודיים ביותר שזוהו בהקשר הזה הם שליטה הורית (או דרישתיות) וקבלה הורית (או תגובתיות) (Darling & Steinberg, 2001; Maccoby & Martin, 1983; Steinberg, 1993). הביטויים האופייניים של רכיב השליטה ההורית ניכרים בצורתם החיובית בהצבת גבולות ובפיקוח על התנהגות הילד לצד מתן אוטונומיה (Steinberg, Lamborn, Dornbusch, & Darling, 1992), ואילו בצורתם השלילית הם ניכרים בדפוסים מוגזמים, כגון ויסות שגרת חייו ופעילותו של הילד, הגנת יתר, הדרכה הדוקה כיצד לחשוב ולהרגיש – סממנים של שליטה פסיכולוגית (Barber, 1996; Schwarz, Barton-Henry, & Pruzinsky, 1985; Steinberg, 1989; Elmen, & Mounts, 1989). רכיב הקבלה ההורית מבטא גישה הורית המתאפיינת בשילוב הרכיבים של חום ותגובתיות וברכיבים נוספים, כגון קבלת הרגשות וההתנהגות של הילד, הקשבה פעילה ומתן שבחים. נוסף על כך, המושג מתייחס למידת המעורבות הרגשית וההתנהגותית של ההורה בחייו ובפעילותו של הילד (Maccoby, 1992). על יסוד הממדים הללו התפתחו המשגות של סגנונות הוריים מוכללים (Baumrind, 1983; Maccoby & Martin, 1971), המציינים טיפוסים אופייניים של הורות, הניכרים בעמדות ובהתנהגות כלפי ילדיהם ומהווים בסיס לאקלים המשפחתי הכללי, למשל הורות סמכותית (authoritative), הורות סמכותנית (authoritarian) והורות מתירנית. גוף המחקר הנדון מציג עדויות משכנעות בדבר התרומה המשפחתית, ובכלל זה התרומה ההורית, להתפתחותם של דפוסי חרדה בקרב ילדים. מעדויות אלו עולה

בבירור כי סגנונות הורות המאופיינים בשליטה גבוהה, המתבטאת במניעת עצמאות והגנת יתר, ובחוסר קבלה הורית, המתבטא בהעדר חום ותמיכה, קשורים עם חרדה מוגברת והפרעות חרדה בקרב ילדים (למשל, Hudson & Rapee, 2001; Mattanah, 2003; Wolfradt, Hempel, & Miles, 2001). ואולם, סקירת המידע המחקרי, שהצטבר עד שנת 2004 באשר לקשר שבין משתנים הוריים לבין חרדות של ילדים, מורה על מגמה עקיבה למדי בכל הנוגע להיבטים הקשורים לממד השליטה ההורית. לעומת זאת, העדויות המתייחסות להיבטים של קבלה הורית הן חלקיות בלבד (Ginsburg, 2004; Hopkins, Siqueland, Masia-Waener, & Hedtk, 2004).

מחקר-על (meta-analysis) מקיף ביותר, שנערך לפני כמה שנים (McLeod, Wood, & Weisz, 2007), חיזק את המגמות האלה. המחקר אף שפך עליהן אור נוסף ומצא עדיפות ברורה לממד השליטה ההורית, בהשוואה לממד הקבלה ההורית, בכל הנוגע להתפתחות חרדה בקרב ילדים. יתרה מזאת, ניתוח מדוקדק של 47 מחקרים רלוונטיים בנושא מגלה כי אפשר שתת-הממדים של הממדים ההוריים הללו (למשל, הענקת עצמאות לעומת מניעת עצמאות ומעורבות יתר; חום וקבלה לעומת קרירות ורחייה) עשויים לשחק תפקיד מהותי בהתהוות חרדות בקרב ילדים, ולא דווקא הממדים הכלליים הללו עצמם. בהקשר הזה מצאו החוקרים כי בכוחו של משתנה מתן העצמאות לבדו להסביר עד כדי 18% מן השונות ברמות החרדה של ילדים, ואילו תרומתו של ממד השליטה ההורית הכללי היא צנועה (כ-4% מן השונות). יתר על כן, אף ברמת התת-ממד ניכרת לרוב עליונותם של משתני השליטה ההורית על משתני הקבלה ההורית, והם מציגים קשר אינטנסיבי יותר לחרדות של ילדים. לאור זאת הסיקו החוקרים כי לממדים הראשיים, שליטה וקבלה הורית, יש אפקט דיפרנציאלי בזיקה לחרדה וייתכן שלתת-הממדים שלהם אף יש תפקיד ייחודי ומובחן במסגרת האטיולוגיה הזאת (שם, עמ' 167).

פרט לצורך בהמשך הבירור לגבי התפקיד הייחודי מבחינה כמותית ואיכותית שממלאים הממדים ההוריים הללו בחרדה מוגברת כתכונה של ילדים, טרם הובררה חשיבותם בכל הנוגע לרכישת סוגים ודפוסים ספציפיים של חרדות. באופן די מפתיע, סוגיה זו לא קיבלה ביטוי אמפירי מספק, מאחר שמרבית ספרות המחקר העוסקת באטיולוגיה של הפרעות חרדה של ילדים דנה בתופעה באופן כללי ולרוב אינה מציעה מסגרת מאורגנת לבחינת הזיקה לדפוס חרדה ספציפיים. לפי כמה עדויות אמפיריות, דפוס ההתנהגות ההורית של שליטה ושל קבלה עשויים למלא תפקיד דיפרנציאלי גם בנוגע לרכישת דפוס חרדה ספציפיים. למשל, על סמך תצפית על אינטראקציה הורה-ילד בעת ביצוע מטלת פאזל משותפת מצאו האמל וגרוס (Hummel & Gross, 2001) קשר שלילי חזק בין מידת הקבלה ההורית של אבות ואימהות לבין רמת החרדה החברתית שנמדדה בקרב הילדים באמצעות שאלון לדיווח עצמי. החוקרים הציעו כי הזיקה הייחודית בין מידת הקבלה ההורית לבין חרדה חברתית נובעת ממצב שבו

הורים, שאינם מקבלים את ילדם, יוצרים מצע של אינטראקציות והתנסויות חברתיות בלתי נעימות עבור הילד, הגורמות לו לפתח בתגובה דפוס נסוג או נמנע מבחינה חברתית.

חוקרים אחדים אף מנסים לספק הסבר תאורטי להבנת הקשר שבין דפוסי הורות מסוימים לדפוסי חרדה ספציפיים של ילדים ולבחון את העניין מבחינה אמפירית. בהתבססם על עקרונות מתאוריות של שליטה ניסחו ווד ועמיתיו (Wood, McLeod, Sigman, Hwang, & Chu, 2003) עמדה תאורטית על הקשר שבין שליטה הורית לבין התפתחותה של חרדת פְּרָדה בקרב ילדים. לדידם, הורים שאינם מאפשרים התנסויות עצמאיות, המתאימות לשלבי ההתפתחות של הילד, גורמים לכך שהילד לא יפתח תחושות מותאמות ומספיקות של שליטה, מסוגלות ואוטונומיה. ילדים אלו יחושו תלות הולכת וגוברת בהוריהם, ככל שהם נכשלים בהתמודדות עם מצבים מחוץ לבית. לטענתם, דפוס התפתחות מעין זה ודפוס תגובה הורי המחזק אותו עלולים להתפתח לכדי הפרעה ספציפית של חרדת פרדה בקרב ילדים שהם בעלי חרדה תכונתית.

מטרת המחקר וההשערות

מעדויות אלו ואחרות עולה כי לסגנון ההורי עשוי להיות תפקיד חשוב גם בהתפתחותה של חרדה ספציפית, אולם כאמור חסר מידע אמפירי ממוקד יותר שיבחן את השאלה בדבר האפקט הייחודי של רכיבי ההורות על דפוסי חרדה ספציפיים של ילדים. בשל חוסר העקיבות בממצאים ובשל הצורך להבין טוב יותר את החשיבות האטיולוגית המובחנת של כל אחד מהם נחוץ חידוד אמפירי נוסף לדינמיקה שבין ממדי ההורות האלה לבין החרדה הכללית של הילד.

מחקר זה שואף אפוא לספק מענה מסוים לחסר הזה בתחום האטיולוגיה של חרדה בקרב ילדים, ועל כן הוא בוחן את הקשר הדיפרנציאלי שבין דפוסי התנהגות הורית של שליטה וקבלה לבין רמת החרדה הכללית ודפוסי חרדה ספציפיים של ילדים. להשערתנו, סגנונות הורות, המאופיינים במניעת עצמאות (המבטאת שליטה הורית מוגזמת) ובהעדר קבלה הורית, ייקשרו עם חרדה כללית מוגברת בקרב הילדים. באשר לממדי החרדה הספציפיים, ציפינו כי מתן עצמאות מצד ההורים ייקשר בקשר שלילי ייחודי עם חרדת פְּרָדה, ואילו קבלה הורית תיקשר בקשר שלילי ייחודי עם חרדה חברתית. סוגיית המשקל היחסי של כל אחד מממדי החרדה בהקשר של סגנונות ההורות נותרת פתוחה.

שיטת המחקר

המשתתפים והליך המחקר

במחקר השתתפו 101 ילדים: 54 בנות ו-40 בנים (7 ילדים לא דיווחו על מינם) משלושה בתי ספר יסודיים של החינוך הרגיל בצפון הארץ. גילם של הילדים במדגם היה 10–13 שנים ($M = 11.5$, $SD = 0.56$). במחקר לא נכללו ילדים צעירים יותר, הן כדי לשלול דפוסי חרדה שאינם חריגים אלא אופייניים להתפתחות בשלבי הילדות המוקדמים והן כדי להבטיח שהילדים יוכלו להתמודד בהצלחה עם שאלוני המחקר.

עם קבלת האישורים הנדרשים ממשרד החינוך בדבר קיום המחקר וכלי המחקר הכלולים בו פנינו לכמה בתי ספר יסודיים מן החינוך הרגיל כדי לקבל את אישורם להעביר שאלונים בקרב ילדים מן הכיתה החמישית והשישית בבית הספר. לשלושה בתי ספר, שנעזרו לפנייה להשתתף במחקר, הועברו בקשות לאישורי הורים להשתתפות בנם או בתם במחקר, השתתפות הכרוכה במילוי כמה שאלונים אנונימיים. כדי לעבות את המדגם פנינו באופן אישי לילדים באחד מבתי הספר הללו, המשתתפים לכיתות שלא תוכננו להשתתף במחקר, בבקשה למלא את השאלונים שלא במסגרת בית הספר, בדיעת הוריהם ובפיקוחם.

במחקר השתתפו אך ורק הילדים שהביעו את הסכמתם האישית והוריהם אישרו את השתתפותם. היחידים שלא ניאותרו להשתתף בתהליך קיבלו מטלה לימודית חלופית מן המורה האחראית בכיתה. בפתח כל תהליך נערכה שיחת הדרכה קצרה, ובה הסביר עורך המחקר את מטרות המחקר והנחה את המשתתפים באשר לאופן מילוי השאלונים. נאמר למשתתפים כי מעניינם של החוקרים ללמוד לעומק על הקשר של ילדים עם הוריהם ועל רגשותיהם בתחילתו של גיל ההתבגרות. כמו כן הובהר להם כי אין חובה להשתתף במחקר והם רשאים לפרוש ממנו בכל עת שיחפצו. המשתתפים נתבקשו למלא שלושה שאלונים אנונימיים בסדר הזה: שאלון יחסים עם ההורים (להערכת ממדי ההורות), שאלון סמכות הורית (לאפיון סגנון ההורות) ושאלון חרדה (למדירה ולזיהוי של דפוסי חרדה). נוסף על כך הם התבקשו לציין נתוני רקע (גיל, מין, סדר לידה). מאחר שלמשתני הרקע הללו לא נמצא אפקט על רמת החרדה של הילדים במחקר, הם לא שולבו בתיאור בדיקת ההשערות. בעת מילוי השאלונים נכח במקום עורך המחקר או אדם אחר מטעמו כדי לתת מענה לכל שאלה שתעלה. בכלל הפעולות שננקטו הובטחה שמירה קפדנית על כללי האתיקה המתחייבים ממחקרים עם ילדים.

כלי המחקר

שאלון היחסים עם ההורים (MFP)

שאלון על יחסי הילדים עם ההורים (Mother-Father-Peer scale – MFP) (Epstein, 1983) מולא על-ידי הילדים. השאלון נועד להעריך את ממדי ההורות – מידת השליטה ההורית בילדם והקבלה שהילדים חווים ביחסיהם עם הוריהם. מן השאלון המקורי נלקחו שני סולמות בלבד (בסך הכול, 23 פריטים): סולם קבלה הורית (11 פריטים), המודד את תפיסתו של הילד באשר למידת הקבלה שהוא חווה מכל אחד מהוריו (למשל, "נהנה להיות עמי"); סולם הענקת עצמאות (12 פריטים), המודד את מידת שליטתם של ההורים בילדם על-פי מידת העצמאות שהם מעניקים לו לפי תפיסתו (למשל, "מעודד אותי להגיע להחלטות בעצמי"). התשובות האפשריות לפריטי השאלון היו מ־1 (מאוד לא מסכים) עד 5 (מסכים מאוד). ציוני המדרים של קבלה ועצמאות התקבלו מממוצע התגובות בכל סולם, לאחר שהפריטים המנוסחים בכיוון הפוך קודדו במהופך. ציון גבוה יותר בכל סולם מציינ רמה גבוהה יותר של הנבחן במדד הנדון. בצורתו המקורית תוקף השאלון מול מדרים שונים של חוזק אגו והסתגלות, וסולמותיו הוכיחו רמות גבוהות של מהימנות פנימית ($\alpha > .80$) (Epstein, 1983). הכלי המתורגם לעברית שימש בארץ במחקרים שונים והציג נתוני מהימנות מספקים עד טובים (ראו, למשל, Myselles, Scharf, & Sholt, 2003; Scharf, 2007).

גם במחקר זה התקבלו ערכי מהימנות פנימית מספקים עד טובים בשיטת קרונברך, הן עבור האב ($.65 \leq \alpha \leq .85$) והן עבור האם ($.70 \leq \alpha \leq .81$). המהימנות הנמוכה ($\alpha = .65$) התקבלה עבור מתן עצמאות לילד מצד האב, ומאחר שהוצאת פריטים מן הסולם לא שיפרה אותו במידה משמעותית, הוחלט לשמר את כל פריטי הסולם כפי שהיו במקור. נוסף על כך, במחקר זה התקבלו, כצפוי, מתאמים חיוביים בין ממדי הקבלה ההורית של שני ההורים לבין מתן עצמאות לילד מצד האב ($r = .53, p \leq .001$) וכן בין ממדי הקבלה ההורית של שני ההורים לבין מתן עצמאות לילד מצד האם ($r = .53, p \leq .001$).

שאלון סמכות הורית (PAQ)

הערכת הסגנונות ההוריים המוכללים של הורי הילדים שהשתתפו במחקר נעשתה באמצעות שאלון הסמכות ההורית (Parental Authority Questionnaire – PAQ) של בורי (Buri, 1991), המבוסס על דיווח עצמי של הילד. בשאלון 30 פריטים, והוא משמש לסיווג הורים לפי אחד משלושת סגנונות ההורות בהתאם להמשגה של באומרינד (Baumrind, 1971): סמכותי (10 פריטים, למשל, "הוריי עודדו תמיד דיונים בכל פעם שהרגשתי שהחוקים וההגבלות במשפחה הם לא הוגנים"), סמכותני (10 פריטים, למשל, "אפילו אם הילדים לא הסכימו אתם, הוריי הרגישו שזה לטובתנו אם מכריחים אותנו לנהוג כפי שהם חושבים לנכון") ומתירני (10 פריטים, למשל, "כשגדלתי, הוריי

הרגישו שבבית שמנוהל כהלכה הילדים צריכים לקבל את מה שהם רוצים במשפחה באותה מידה כמו ההורים"). ציונים אפשריים לכל פריט ניתנו בסולם של 1 (בכלל לא מסכים) עד 5 (מסכים מאוד). המדר לכל אחד מסגנונות ההורות חושב על-ידי חיבור ציוני הפריטים בסולם הרלוונטי. לפיכך, טווח הציונים הכללי לכל סולם הורי היה בין 10 ל-50, וציון גבוה מבטא אפיון גבוה של אותו סגנון. לכל הורה נקבע סגנון הורות לפי הציון הגבוה מבין שלושת הסולמות אצל כל משתתף. זה שאלון תקף בעל נתונים גבוהים יחסית של מהימנות פנימית ומהימנות מבחן חוזר (ראו Buri, 1991; Smetana, 1995), המקובלים בארץ ובעולם למדידת שלושת סגנונות ההורות. השאלון במתכונתו המתורגמת לעברית הציג בעבר נתונים טובים של מהימנות פנימית, ואף נתקבלו עדויות המחזקות את תקפותו בגרסה הזאת (למשל, Mayselles et al., 2003). ערכי המהימנות הפנימית עבור שלושת הסולמות של סגנונות ההורות שנתקבלו במחקר זה הם מספקים ($.72 \leq \alpha \leq .78$). נוסף על כך, במחקר נמצאו ערכים מובהקים סטטיסטית של תוקף מבחין ותוקף קריטריון, בדומה לממצאי התיקוף ששימשו בעת פיתוח השאלון במקור. לדוגמה, התקבל יחס שלילי ($r = -.21, p \leq .05$) בין הסולם הסמכותני לבין הסולם הסמכותי בשאלון, והתקבל קשר חיובי בין הסולם הסמכותי בשאלון לבין ממד הקבלה ההורית בשאלון MFP ($r = .58, p \leq .001$). לעומת זאת, נמצא קשר שלילי בין הסולם הסמכותני לבין ממד הקבלה ההורית בשאלון MFP ($r = -.44, p \leq .001$).

שאלון חרדה (SCARED)

כדי להעריך את רמת החרדה הכללית ודפוסי חרדה ספציפיים בקרב הילדים שהשתתפו במחקר מילאו האחרונים את שאלון החרדה (Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders – SCARED), שפיתחו בירמהר ועמיתיו (Birmaher et al., 1999) ומיועד לזיהוי ראשוני של הפרעות חרדה בקרב ילדים. בשאלון 41 פריטים הנחלקים לחמישה גורמים, המקבילים לסיווג הפרעות חרדה של ילדים לפי ה-DSM-IV: פאניקה – סומטי (13 פריטים, למשל: "כשאני מפחד, אני מרגיש שאני עומד להתעלף"); הפרעת חרדה כללית (9 פריטים, למשל: "אני דואג שדברים לא יסתדרו לי כמו שאני רוצה"); חרדת פחד (8 פריטים, למשל: "יש לי חלומות רעים שמשהו רע קורה להורים שלי"); חרדה חברתית (7 פריטים, למשל: "אני מרגיש מתוח כשאני נמצא עם אנשים שאני לא מכיר היטב"); חרדת בי"ס (4 פריטים, למשל: "אני דואג או פוחד כשאני צריך ללכת לבית הספר"). בסולם התגובות לכל פריט יש שלוש אפשרויות: 0 (לא נכון), 1 (לפעמים נכון), 2 (נכון לעתים קרובות). הציון לכל אחד מן הממדים חושב על-ידי חיבור התגובות לכל פריטי הממד. שורה של מחקרים מוכיחים כי מדובר בכלי תקף לצורך מדידת חרדות בקרב ילדים ומהימנות סולמותיו גבוהה באופן כללי (ראו Birmaher et al., 1997; Isolan, Salum, Osowski, Amaro, & Manfro, 2011; Muris, Merckelbach, Van Brakel, & Mayer, 1999). השאלון בגרסתו העברית משמש בארץ

לצורך מיון ילדים הסובלים מחרדה ולצורך זיהוי דפוסי חרדה או הפרעות חרדה ספציפיות (למשל, Bar-Haim, Dan, Eshel, & Sagi-Schwartz, 2007). במחקר הנוכחי נעשה שימוש בציון החרדה הכללי, המבטא את רמת החרדה הכללית של הילד, ובשלושה מממדי החרדה, הרלוונטיים להשערות המחקר (חרדת פְּרָדָה, חרדה חברתית, חרדת בִּי"ס). עם זאת, מן השאלון לא נופו הממדים האחרים, כדי שלא לגרוע מתקפותו של סולם החרדה הכללי כמדד לרמת החרדה של הילד. מדד החרדה הכללי התקבל מסיכום כלל הפריטים בשאלון. נתוני המהימנות הפנימית שהתקבלו במחקר זה עבור כל ממדי החרדה בשאלון הם מספקים ($.69 \leq \alpha \leq .90$).

ממצאים

תחילה יוצגו הנתונים התיאוריים של הסולמות ששימשו למדידת המשתנים במחקר זה, ולאחר מכן ינותחו הקשרים בין ממדי מתן העצמאות והקבלה ההורית (משאלון היחסים עם ההורים) לבין ממדי החרדה. לבסוף יחושבו ההבדלים ברמות החרדה לפי סגנון הורות (משאלון הסמכות ההורית). בהעדר אפקט מובהק סטטיסטית למשתני הרקע הרמוגרפיים (מין וסדר לידה) על רמת החרדה בקרב משתתפי המחקר, יוצגו הניתוחים שלהלן עבור כלל המדגם בלי הבחנה בין הקבוצות. בלוח 1 מוצגים ממוצעים, סטיות תקן ונתוני מהימנות עבור ממדי ההורות, סגנונות ההורות והחרדה.

לוח 1: ממוצעים, סטיות תקן ונתוני מהימנות עבור ממדי הורות, סגנונות הורות וחרדה ($N = 101$)

שאלון	ממד	<i>M</i>	<i>SD</i>	α
MFP	מתן עצמאות – אב (1-5)	3.44	0.57	.65
	קבלה הורית – אב (1-5)	3.96	0.76	.85
	מתן עצמאות – אם (1-5)	3.39	0.62	.70
PAQ	קבלה הורית – אם (1-5)	4.13	0.64	.81
	סולם מתירני (10-50)	27.55	6.46	.72
	סולם סמכותני (10-50)	29.81	6.83	.78
	סולם סמכותי (10-50)	35.30	6.86	.73
SCARED	חרדת פְּרָדָה (0-16)	6.87	3.47	.70
	חרדה חברתית (0-14)	6.29	3.41	.81
	חרדת בִּי"ס (0-8)	1.91	1.68	.69
	רמת החרדה הכללית (0-82)	27.81	12.26	.90

הקשר בין מתן עצמאות וקבלה הורית לבין רמת החרדה הכללית

כאמור, שיערנו כי מניעת עצמאות (כלומר שליטה הורית מוגזמת) והעדר קבלה הורית ייקשרו עם חרדה כללית מוגברת של הילדים. על מנת לבחון תחילה את אופי הקשר בין ממדי ההורות לבין רמת החרדה הכללית בקרב הילדים במדגם נערכו ניתוחי תסוגה (רגרסיה) סטנדרטיים לניבוי ציון החרדה הכללית מתוך ממדי הענקת העצמאות והקבלה ההורית מצד האב ומצד האם בנפרד. תוצאות הניתוחים האלה מופיעות בלוח 2 (ניתוח 1 וניתוח 2).

לוח 2: תוצאות ניתוחי התסוגה לניבוי רמת החרדה הכללית מתוך ממדי ההורות של האב והאם (N = 101)

<i>F</i>	<i>R</i> ²	<i>r</i>	<i>t</i>	β	<i>B</i>	
35.83***	.43					ניתוח 1: ניבוי רמת החרדה הכללית לפי משתני האב (תסוגה סטנדרטית)
		-.45	-4.90***	-.44	-9.55	מתן עצמאות – אב
		-.32	-3.33***	-.30	-4.90	קבלה הורית – אב
23.98***	.33					ניתוח 2: ניבוי רמת החרדה הכללית לפי משתני האם (תסוגה סטנדרטית)
		-.43	-4.67***	-.46	-9.20	מתן עצמאות – אם
		-.17	-1.70	-.17	-3.21	קבלה הורית – אם
25.94***	.45					ניתוח 3: ניבוי רמת החרדה הכללית לפי משתני שני ההורים
						צעד ראשון:
		-.31	-3.16**	-.33	-7.12	מתן עצמאות – אב
		-.27	-2.72**	-.26	-4.09	קבלה הורית – אב
						צעד שני:
.02		-.20	-1.99*	-.21	-4.14	מתן עצמאות – אם

p ≤ .001 *** *p* ≤ .01 ** *p* ≤ .05 *

הערות:

r – מתאם חלקי בניכוי המסביר או המסבירים הנוספים במשוואה.
ממד הקבלה ההורית מצד האם בניתוח 3 הושמט מן המשוואה בשל תרומה בלתי מובהקת לשונות המוסברת.

מתוצאות ניתוח 1 וניתוח 2 בלוח 2 עולה כי ממד מתן העצמאות מצד שני ההורים מסביר במובהק את השונות ברמת החרדה הכללית בקרב הילדים, ואילו ממד הקבלה ההורית מסביר במובהק את השונות ברמת החרדה שלהם רק מצד האב. כיוון הקשר השלילי בין המשתנים מאשר כמצופה כי שליטת יתר, הניכרת במניעת עצמאות ובהעדר קבלה הורית, נקשרת עם חרדה מוגברת של ילדים. פרט לכך שממדי ההורות תורמים תרומה ייחודית ומובחנת (להוציא את ממד הקבלה מצד האם) לרמת החרדה הכללית, ממצאי המדגם אף מלמדים כי תרומתו של ממד מתן העצמאות גדולה מתרומתו של ממד הקבלה ההורית בניכוי רמת החרדה של הילדים. ועוד, מניתוחי התסוגה עבור האם והאב בנפרד נראה כי ממדי ההורות מסבירים 33% מן השונות הכללית ברמת החרדה בקרב הילדים עבור האם ו-43% מן השונות הכללית עבור האב.

כדי לבדוק אם לממדי ההורות של האב והאם יש תרומה מובחנת בניכוי רמת החרדה של הילדים נערך גם ניתוח תסוגה בצעדים (ראו לוח 2, ניתוח 3), ובו נבחנה התרומה הנוספת של ממדי ההורות של האם לשונות המוסברת של ציוני החרדה. משתני האב הוכנסו למשוואת התסוגה במאוחד בצעד הראשון. הכנסת משתני האם בצעד השני הניבה תרומה נוספת מובהקת סטטיסטית של 2.3% לשונות המוסברת של רמת החרדה הכללית של הילדים, $F(1, 96) = 3.97, p \leq .05$, ושיפרה למעשה את כושר הניכוי של משתני האב ל-45%. מקור התוספת להסבר השונות נובע בלעדית מממד מתן העצמאות מצד האם, בלא תרומה מובהקת סטטיסטית של ממד הקבלה ההורית שלה. נראה כי בכל הקשור לרמת החרדה של ילדים, מתן עצמאות מצד ההורה אינו חופף לחלוטין במשמעותו אצל שני ההורים, ולממד הזה יש גם חשיבות הורית-מגדרית ייחודית, שהיא מעבר לביטוי אצל כל אחד מן ההורים בנפרד.

הקשר בין מתן עצמאות וקבלה הורית לבין דפוסי חרדה ספציפיים

כדי לבדוק את הקשר הייחודי של ממדי ההורות לדפוסי החרדה השונים חושבו בשלב השני מתאמים חלקיים בין ממדי מתן העצמאות והקבלה ההורית (כל ממד הוחזק קבוע לסירוגין) לממדי החרדה הספציפיים, עבור כל הורה בנפרד. כאמור, שיערנו כי מתן עצמאות מצד ההורים ייקשר בקשר שלילי ייחודי לחרדת פחד, ואילו קבלה הורית תיקשר באותו אופן לחרדה חברתית. לוח 3 מציג את המתאמים החלקיים בין ממדי ההורות לבין ממדי החרדה הספציפיים.

לוח 3: מתאמים חלקיים בין ממדי ההורות לבין ממדי החרדה הספציפיים
($N = 101$)

חרדת פְּרָדָה	חרדה חברתית	חרדת ביי"ס
מתן עצמאות – אב	–.46***	–.27**
קבלה הורית – אב	.03	–.19
מתן עצמאות – אם	–.41***	–.38***
קבלה הורית – אם	.06	–.01

$p \leq .001$ *** $p \leq .01$ ** $p \leq .05$ *

מנתוני לוח 3 עולות מגמות דומות בממדי ההורות של שני ההורים, ולפיהן מידת העצמאות שהורה מעניק היא הגורם הדומיננטי מבין שני הממדים ההוריים גם כשמדובר בדפוסי חרדה ספציפיים. בהתאם למצופה, ממד מתן העצמאות נקשר באופן ייחודי ומובהק סטטיסטית עם דפוסים של חרדת פְּרָדָה וחרדת ביי"ס, ובמידה פחותה עם דפוסים של חרדה חברתית. הפער בין המתאמים החלקיים של ממדי ההורות עם ממד חרדת הפְּרָדָה לבין המתאמים החלקיים של ממדי ההורות עם ממד החברתית הוא מובהק סטטיסטית עבור האב ($t = 1.95, p \leq .05$). לעומת זאת, כאשר מתן העצמאות מוחזק קבוע, ממד הקבלה ההורית אינו מקיים קשר ייחודי מובהק סטטיסטית עם ממדי החרדה הספציפיים. אי לכך, אף שנרשמו מתאמי פירסון כלליים מובהקים סטטיסטית בין ממד מתן העצמאות לבין הממדים של חרדת פְּרָדָה, חרדה חברתית וחרדת ביי"ס עבור שני ההורים (עבור האב: $r = -.24, -.27, -.39$; עבור האם: $r = -.25, -.35, -.21$, בהתאמה לממדי החרדה), הרי שלענייננו הם חסרי משמעות לחלוטין ואין בכך כדי לתמוך בהשערת הקשר הייחודי לדפוסי חרדה ספציפיים. עם זאת, מעניין לציין כי מבדיקת המתאמים הללו בקרב קבוצת הילדים החרדים יותר מאחרים במדגם (כאמור, המשתייכים לחציון העליון של ציוני החרדה במדגם), נמצא קשר חזק ומובהק סטטיסטית בין ממד הקבלה ההורית מצד האם לממד החרדה החברתית ($r = .46, p \leq .001; n = 51$). לצד זאת, כלל הקשרים בין ממדי ההורות של האב לבין ממדי החרדה של ילדים אלו נותרו בעינם.

אפקט סגנונות ההורות המוכללים על רמת החרדה הכללית ועל דפוסי החרדה הספציפיים

כאמור, סוגיית המשקל היחסי של כל אחד מממדי החרדה בהקשר של סגנונות ההורות נותרת פתוחה. כחלק מבדיקת הקשר בין סגנונות ההורות לבין דפוסי החרדה של

ילדים נבחנו גם ההבדלים ברמות החרדה בין קבוצות הילדים לפי תפיסתם את סגנון ההורות המוכלל של הוריהם. בדיקת סגנונות ההורות באמצעות שאלון סמכות הורית, הנבדל משאלון ממדי ההורות ששימש בסעיף הקודם, מספקת זווית נוספת לבחינה האמפירית של הקשר לחרדות של ילדים. באמצעות מדדי הסמכות שהתקבלו בשאלון חולק מדגם הילדים לשלוש קבוצות של סגנונות הורות: סמכותי, סמכותני ומתירני. הילדים שייחסו סגנון "מתירני" להוריהם ($n = 6$) לא נכללו בניתוח שלהלן בנוגע להבדלים בממוצעי החרדה מפאת גודל הקבוצה. בפועל הושוּו אפוא רמות החרדה בין קבוצת הילדים שייחסו להוריהם סמכותיות ($n = 72$) לבין קבוצת הילדים שייחסו להוריהם סמכותנות ($n = 23$).

קדמה להשוואה זו בחינת האפשרות לערוך התאמה בין הקבוצות הבלתי מאוזנות בגודלן על סמך משתני הרקע הרלוונטיים, שהובאו בחשבון במחקר הנוכחי ומוכרים בספרות המחקר כבעלי זיקה חזקה לחרדת ילדים (גיל, מין). אפשרות זו נדחתה בהעדר הצדקה לצמצם את המדגמים לצורך ההשוואה, משום שבקרב שתי הקבוצות שנבדקו התקבלו ערכים דומים של המשתנים הללו.

עם זאת, יש לציין כי מבדיקת הקשר שבין סולם הציונים הרציף של הסגנון המתירני לממדי החרדה בכלל המדגם ($N = 101$) נמצאו מתאמי פירסון שליליים מובהקים סטטיסטית שערכיהם הם בין $r = -.20, p \leq .05$ לבין $r = -.34, p \leq .001$. קשרים אלו מלמדים שמתירנות הורית קשורה להעדר חרדה בקרב ילדים. לוח 4 מציג ממוצעים של רמת החרדה הכללית וממדי החרדה בקרב הילדים לפי סגנון ההורות הסמכותי והסמכותני.

לוח 4: ממוצעים, סטיות תקן ותוצאות מבחני t להבדלים בין קבוצות סגנונות ההורות בממדי החרדה של הילדים

Cohen's d	t	סמכותי ($n = 72$)		סמכותני ($n = 23$)		
		SD	M	SD	M	
.77	3.02**	10.64	25.44	13.95	35.00	רמת חרדה כללית
.32	1.41	3.17	6.50	3.59	7.60	חרדת פְּרֵדָה
.35	2.36*	3.12	5.85	3.68	7.70	חרדה חברתית
.65	2.92**	1.53	1.66	1.99	2.82	חרדת בִּי"ס

$p \leq .001$ *** $p \leq .01$ ** $p \leq .05$ *

עיון בלוח 4 מלמד על הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות, הן ברמת החרדה הכללית והן בממדים של חרדת ב"ס וחרדה חברתית. לפי הממצאים, ילדים הרואים בהוריהם סמכותניים הם בעלי רמות גבוהות יחסית של חרדה כללית ושל ממדי חרדה ספציפיים בהשוואה לילדים הרואים בהוריהם סמכותיים. תמונה דומה נמצאה גם בממד חרדת הפרדה, אם כי היא אינה מובהקת סטטיסטית. יש בכך כדי לחזק את המשוער בדבר הקשר שבין שליטה הורית שלילית והעדר קבלה הורית (הרכב המאפיין את הסגנון הסמכותני) לחרדה מוגברת של ילדים. ואולם, את הממצאים הללו ראוי כמובן לסייג בשל הקבוצה הקטנה יחסית של ילדים שייחסו להוריהם סגנון סמכותני.

דיון

שאלת המחקר המרכזית במאמר עסקה בקשר שבין ממדי הורות של שליטה (בהקשר של מתן עצמאות) וקבלה הורית וסגנונות הוריים מוכללים לבין רמת החרדה הכללית ושורה של דפוסי חרדה ספציפיים בקרב ילדים. כדי לצפות בקשרים הייחודיים של כל ממד הורי לממדי החרדה השונים נעשה שימוש במדדי קשר לניטור ההשפעה החופפת של הראשונים כמשתנים מסבירים. גישה מתודולוגית ברוח זו שימשה גם במחקרו של מטנה (Mattanah, 2001) לנוכח הצורך לחקור את השפעתם המובחנת של ממדי ההורות בתנאים של מתאם חזק ביניהם. הממצאים שהתקבלו במחקרנו משחזרים במידה רבה ממצאים קודמים בנושא (Bayer, Sanson, & Hemphill, 2006; Hudson & Wolfardt et al., 2003; Rapee, 2001; Peter, Meesters, Schouten, & Hoge, 2004), והם מציגים קשר ברור ומובהק סטטיסטית בין מניעת עצמאות והעדר קבלה הורית מצד האב לבין חרדה מוגברת כללית של הילדים (ממדים המנבאים כאמור יחד עד 45% מן השונות ברמת החרדה הכללית של הילדים במדגם). בהמשך לכך חשפו הממצאים תרומה ייחודית מובהקת סטטיסטית של ממד מתן העצמאות מצד האם להסבר השונות ברמת החרדה הכללית, נוסף על התרומה הכללית של ממדי ההורות של האב. בזיקה לממד ההורי של מניעת עצמאות, הדבר מורה על אפשרות קיומו של אפקט הורי-מגדרי מסוים הרלוונטי לחרדות של ילדים.

מן הממצאים מתבררת גם עדיפותו האטיולוגית של ממד השליטה ההורי (כרמות מתן עצמאות לילד או מניעתה ממנו) על ממד הקבלה ההורית, בכל הנוגע להתהוותן ולהשתמרותן של חרדות בקרב ילדים, בהתבסס על כך שמשקלו של ממד מתן העצמאות בהסבר השונות של ציוני החרדה נמצא דומיננטי לאין ערוך בכל הבחינות האפשריות. ממצא זה הוא עקיב עם ממצאי מחקר רלוונטיים שנסקרו בעבודתם של מקלאוד ועמיתיו (McLeod et al., 2007), והוא עולה בקנה אחד עם מסקנת החוקרים

בדבר האפקט הדיפרנציאלי של שליטה וקבלה ושל תת-ממדיהן. כפי שעולה גם מדבריהם, נראה כי מתן עצמאות לילד מצד ההורה הוא היבט בעל חשיבות מיוחדת בזיקה לחרדות של ילדים, והוא עשוי לנסוך בהם ביטחון ואף לחסנם מפני התעצמות החרדות (או להפך, חרדה מוגברת של ילדים עלולה לגרום להורים לגונן עליהם יתר על המידה ולהגביל את עצמאותם).

זאת ועוד, בתנאים של שליטה אימהית קבועה (כאשר מחזיקים את ממד מתן העצמאות קבוע) לא התגלה קשר מובהק סטטיסטית בין קבלה הורית מצד האם לבין החרדה הכללית של הילדים. הדבר מרמז כי אפקט הקבלה ההורית מצד האם על רמת החרדה של הילד אינו ייחודי, אלא נובע מהשפעתו המשותפת של ממד השליטה עליה. לפיכך, בהעדרן של ההשפעות השליליות, הקשורות באי מתן עצמאות מצד האם, אפשר שרכיב הקבלה האימהית אינו תורם בעצמו לחרדה הכללית של הילד. לכאורה, הממצא מפתיע, משום שאינו מתיישב עם הרציונל התאורטי על חשיבותה המכרעת של האם בהתפתחותו הרגשית של הילד, אולם הוא מצטרף לשורה לא מבוטלת של מחקרים קודמים שהתקשו למצוא אפקט לקבלה הורית מצד האם על החרדה הכללית של הילד (למשל, Gruner, Muris, & Merckelbach, 1999; Hirshfeld, Biederman, 1999; Brody, Faraone, & Rosenbaum, 1997; Mattnah, 2001).

בצד הממצאים האלה התקבלו גם עדויות מעניינות בדבר קשרים דיפרנציאליים של ממדי ההורות עם דפוסי חרדה ספציפיים של ילדים, קשרים שאפשר להבין במונחי הרציונל התאורטי שפתחנו בו. מבחינת הקשרים החלקיים (מתוך פיקוח על ממד הקבלה ההורי) בין ממד מתן העצמאות מצד ההורים לבין דפוסי החרדה נמצא כי ממד מתן העצמאות מקיים קשר ייחודי מובהק סטטיסטית עם שלושת דפוסי החרדה שנבדקו בקרב הילדים בכלל המדגם. הקשר החזק ביותר עבור שני ההורים בנפרד היה ביחס לדפוסים של חרדת פחד וחרדת בי"ס, ואילו הקשר עם חרדה חברתית היה מובהק פחות. ממצאים אלו מאשרים את התאוריה של ווד ועמיתיו (Wood et al., 2003) בדבר הקשר שבין אי מתן עצמאות מצד ההורים לבין חרדת פחד של ילדים. לדידם, הורה שאינו מאפשר התנסויות עצמאיות לילדו, ובכלל זה גם נוטה לגונן עליו יתר על המידה, עלול לגרום לכך שהילד לא יפתח תחושות מותאמות של שליטה ומסוגלות ובעקבות זאת ייטה להתנסות במצבים חוזרים של חוסר אונים. בעקבות כך הוא עלול לפתח דפוס תלתי הולך וגובר בהוריו, שיתבטא בקושי ובסירוב להיפרד מהם בשל החרדה הכרוכה בכך. הממצאים רלוונטיים לשני ההורים באותה מידה, והם תומכים כאמור בתוואי תאורטי זה להתפתחותה של חרדת פחד בקרב ילדים.

באשר למתאם המקביל בין מתן עצמאות מצד ההורים לבין חרדת בי"ס, מן הממצאים עולה האפשרות שאי מתן עצמאות מצד ההורים והגנת יתר מוגזמת עלולים לתרום להתפתחותו של דפוס חרדתי אצל הילד כלפי בית הספר, הנקשר בעיקר לקושי בסיסי להיפרד מן ההורים. אפשרות זו עולה לאור הקשר המתואר בספרות בין שתי

התופעות (למשל, Comer, 1992; Gittelman, 1986; Kahn, Nursten, & Carroll, 1982; Sue, Sue, & Sue, 1994) ונוכח העובדה שלעתים קרובות דפוסים של חרדה ב"ס הם ביטוי ספציפי של חרדת פְּרָדה.

הממצא השלישי בסדרה, אף שמובהקותו מתונה יותר, מחזק עמדות תאורטיות בדבר ההשלכות התפקודיות האפשריות של אי מתן עצמאות מצד ההורים על מסוגלות ועל הסתגלות חברתית בקרב ילדים. בהקשר זה הסבירו צ'יק ומלכיאור (Cheek & Melchior, 1990) כי חרדה במצבים חברתיים נוצרת עקב רפרטואר לוקה בחסר של מיומנויות חברתיות, החושף את הילד להתנסויות חברתיות בלתי יעילות, המובילות בתוֹךְ להתפתחותן של תחושות אי־נוחות ואי־נעימות, ולעתים אף להימנעות ולחרדה חברתית. השפעה הורית, המתבטאת בפגיעה בהתפתחות האינדיבידואליות והעצמאות של הילד מהוריו, עלולה להעמיד אותו במצב של פגיעות יתר בכל הנוגע להעדר ביטחון עצמי וחרדה, בפרט במצבים חברתיים יום־יומיים, המתאפיינים בהיפרדות פיזית מן ההורים. נראה אפוא כי יש מכנה אטיולוגי משותף לכל שלושת דפוסי החרדה הללו, הנובע מן הפגיעות שמייצר החסר בהתנסויות ובחוויית המחזקות את תחושות המסוגלות והעצמאות של הילד. מסקנתנו זו עולה בקנה אחד עם תאוריות התפתחות קלאסיות (למשל, Erikson, 1950), המדגישות את ערך השגת העצמאות כמטלה התפתחותית ראשונה במעלה.

באשר לקבלה ההורית, ממד זה לא נמצא בקשר ייחודי אף עם אחד מדפוסי החרדה הספציפיים שנבדקו במדגם, אלא רק בקבוצת הילדים החרדים. כאמור, בקבוצה זו התקבל מתאם חלקי שלילי משמעותי בין ממד הקבלה ההורית לממד החרדה החברתית (שאינו בו האפקט של ממד מתן עצמאות הורית) עבור האם בלבד. עובדה זו הופכת את הממצא למסקרן במיוחד מבחינה אטיולוגית, משום שהוא עשוי לרמוז כי בנסיבות מסוימות, ממד הקבלה האימהי ממלא תפקיד חשוב דווקא בהתהוותן של חרדות ספציפיות בקרב ילדים, ובפרט חרדה חברתית. אם כך, אין תמה בממצאים הסותרים הקיימים ביחס לחשיבותו של ממד זה בכל הנוגע לחרדות של ילדים, הואיל ובמרבית המחקרים בתחום נטו החוקרים שלא להבחין, או שלא לשלוט, בצורות השונות של הפרעות החרדה.

מכל מקום, הממצאים מאששים אישוש חלקי את הזיקה בין דפוס הורי קר ובלתי זמין רגשית לתסמינים שונים של ביישנות והימנעות חברתית בקרב ילדים, כפי שנמצא גם במספר מצומצם של מחקרים (למשל, Hummel & Gross, 2001; Rubin, Cheah, & Fox, 2001). ייתכן שיחס הורי שלילי ורחייה משפיעים על סגנונות הייחוס והתפיסה העצמית שהילד מפתח, כאשר משובים שליליים תדירים מקדמים אצלו תפיסה של עולם מאיים ועוין ושל עצמי שלילי ומפחיתים את ערכו בעיניו. בעקבות כך גוברות בתפיסת הילד הציפיות לתוצאות שליליות של אירועים חברתיים בחייו. ממצאי מחקרנו מגבילים הסבר זה לילדים חרדים מלכתחילה, שכל הנראה פגיעותם

להשפעות ההוריות הללו גבוהה יותר. עם כל זאת, בסתירה כמעט לכל המגמות שזוהו במחקר, עומדת העובדה שהקשר הזה התקבל עבור האם בלבד, וניכר כי סוגיית האפקט המגדרי ההורי באטיולוגיה של חרדות ילדים נותרת סתומה. השערתנו העולה מכאן, כי לאם יש תפקיד מהותי יותר בהיווצרותם של דפוסי חרדה ספציפיים בקרב ילדים, טעונה בדיקה יסודית במחקרים נוספים.

הבדיקה המסכמת של מחקר זה דנה מזווית נוספת באפקט המשוער של סגנונות ההורות על רמת החרדה הכללית ועל דפוסי חרדה ספציפיים של ילדים. בחלק זה נעשה ניסיון לבחון את הקשר בין סגנונות ההורות, לפי המשגתה של באומרינד (Baumrind, 1971), לבין ממדי החרדה למיניהם. לבחינה זו היו כמה מטרות: ראשית, ביקשנו לבחון את שאלות המחקר מזווית אופרציונלית נוספת – מציאת תאימות בין תשובות הילדים בשתי המדידות. בתאימות כזו יש כדי להעניק ממד של תוקף הן לכלים והן לממצאים. המטרה הנוספת הייתה לאשש את ממצאיהם של מעט המחקרים שבחנו את הקשר בין סגנונות הורות מוכללים לבין התהוותה של חרדה בקרב ילדים (Wolfradt et al., 2003). תוצאות ניתוח הקשרים בין מדדי המחקר הראו תחילה קשרים מובהקים סטטיסטית בכיוונים המצופים בין שלושת הסגנונות ההוריים לבין ממדי ההורות: מתן עצמאות וקבלה הורית. הדבר משקף בראש ובראשונה את ההלימה הצפויה בין המבנים התאורטיים ההוריים השונים, באופן המחזק את תוקפן המבני של המדידות. נוסף על כך, יש בכך כדי ללמד על עקיבות בתשובותיהם של הילדים במחקר. למשל, ילדים שתפסו את הוריהם כמי שמעניקים פחות עצמאות וקבלה הורית לפי כלי מדידה אחד, נטו לראות בהם סמכותניים יותר לפי כלי מדידה אחר.

באשר לממצאים עצמם, ראשית נמצא כי הילדים הרואים בהוריהם סמכותניים היו בעלי רמות חרדה גבוהות יותר מילדים הרואים בהוריהם סמכותניים בכל מדדי החרדה שנבחנו, פרט לאחד. עוד נמצא כי ילדים הרואים בהוריהם מתיינים יחסית הם בעלי רמת חרדה נמוכה יותר בכל מדדי החרדה שנבחנו. ממצא זה מחזק את הסברה כי לשליטה ההורית תפקיד משמעותי יותר באטיולוגיה של חרדות של ילדים, לאור העובדה שסגנון הורי זה מתאפיין בהעדר דרישות ובמתן חופש פעולה לילד. ככלל, ממצאים אלו עקיבים עם ממצאי מחקרם של וולפרדט ועמיתיו (Wolfradt et al., 2003), שלפיהם לסגנון ההורות, כפי שהוא נתפס על-ידי הילד והמתבגר, יש השפעה מהותית על הרמה הפסיכופתולוגית שלו, בפרט בכל הנוגע לחרדה. כמו כן, הממצאים מתיישבים עם העדויות שעלו במחקרנו בדבר הקשר בין אי מתן עצמאות וקבלה הורית, המאפיינים את הסגנון הסמכותני, לבין חרדה כללית מוגברת של ילדים.

ממצאי המחקר מוגבלים מכמה בחינות. ראשית, כל המדדים לסגנונות ההורות המשמשים בו נשענים על דיווח עצמי של הילד ועל תפיסתו הסובייקטיבית. סגנון הורות, הנתפס על-ידי הילד, עשוי לעתים שלא לתאם במדויק לסגנונו האקטואלי של ההורה. תחת מגבלה זו יש לסייג כמובן את המסקנות הקושרות בין סגנון ההורות

לחרדות שונות בקרב ילדים. עם זאת, חוקרים רבים נוטים לייחס חשיבות יתרה דווקא לתפיסת הילד את מאפייני הוריו (למשל, Barber, 1996; Steinberg, 2001), ואף מדגישים את החשיבות הטמונה בהם בזיקה למשתנים התפתחותיים והסתגלותיים. לעניין הדיווח ממקור אחד נודעת משמעות מתודולוגית נוספת, הקשורה לתוקף הממצאים. קמפבל ופיסק (Campbell & Fiske, 1959) הזהירו בהקשר זה מפני אינפלציה פוטנציאלית של מתאמים, שמקורה בהטיות מדידה אופייניות למצב של מקור דיווח יחיד. כלומר, יש חשש שהמתאמים הגבוהים יחסית שהתקבלו במחקר הנוכחי מציגים קשרים חזקים יותר מכפי שהם בפועל. רמת החרדה הגבוהה יחסית שנמדדה במדגם מחזקת את החשש הזה מכיוון נוסף, ואף יש בה כדי להחליש את תוקפם החיצוני של הממצאים.

זאת ועוד, מטעמי נוחות נמדדו דפוסי החרדה השונים באמצעות כלי אחד, שייצר גם את ציון החרדה הכולל. ואולם, לשם בחינה אטיולוגית מתקדמת יותר של דפוסי החרדה השונים בהקשר של סגנונות ההורות חיוני להשתמש בשיטות אבחון מחמירות יותר, המיועדות לזיהוי הפרעות חרדה ממשיות.

לבסוף, מחקר זה, כמו מרבית המחקרים בתחום, מבוסס על ממצאים מתאמיים שאינם נותנים מענה משמעותי לשאלת כיוון ההשפעה הורה-ילד. נובע מכך שאף שמפירוש הממצאים בדבר הקשר בין מתן עצמאות לבין חרדות משתמעת השפעה הורית, הרי האפשרות שכיוון ההשפעה הדומיננטי הוא דווקא הפוך נותרת למעשה פתוחה.

מקורות

- Bar-Haim, Y., Dan, O., Eshel, Y., & Sagi-Schwartz, A. (2007). Predicting children's anxiety from early attachment relationships. *Journal of Anxiety Disorders*, 21, 1061-1068.
- Barber, B. K. (1996). Parent psychological control: Revisiting neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4(1), 1-103.
- Bayer, J. K., Sanson, A. V., & Hemphill, S. A. (2006). Parent influences on early childhood internalizing difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27, 542-559.
- Beesdo, K., Knappe, S., Psych, D., & Pine, D. (2009). Anxiety and anxiety disorders in children and adolescents: Developmental issues and implications for DSM-V. *Psychiatric Clinics of North America*, 32(3), 483-524.

- Birmaher, B., Brent, D. A., Chiappetta, L., Bridge, J., Monga, S., & Baugher, M. (1999). Psychometric properties of the screen emotional disorders (SCARED): A replication study. *Journal of American Child and Adolescents Psychiatry*, 38(10), 1230-1236.
- Buri, J. R. (1991). Parental authority questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 110-119.
- Campbell, D. T., & Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81-105.
- Cheek, J. M., & Melchior, L. A. (1990). Shyness, self-esteem and self-consciousness. In H. Leitenberg (Ed.), *Handbook of social and evaluation anxiety* (pp. 47-82). New York, NY: Plenum.
- Comer, R. J. (1992). *Abnormal psychology*. New York, NY: Freeman.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Epstein, S. (1983). *The mother-father-peer scale*. Unpublished manuscript, University of Massachusetts, Amherts.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York, NY: Norton.
- Fong, G., & Garralda, E. (2005). Anxiety disorders in children and adolescents. *Child Psychiatry*, 4(8), 77-81.
- Ginsburg, G. S., Hopkins, J., Siqueland, L., Masia-Waener, C., & Hedtke, K. A. (2004). Anxiety disorders in children: Family matters. *Cognitive and Behavioral Practice*, 11, 28-43.
- Gittelman, R. (1986). *Anxiety disorders of childhood*. New York, NY: Guilford.
- Gruner, K., Muris, P., & Merckelbach, H. (1999). The relationship between anxious rearing behaviors and anxiety disorders symptomatology in normal children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 30, 27-35.
- Hirshfeld, D. R., Biederman, J., Brody, L., Faraone, S. V., & Rosenbaum, J. F. (1997). Associations between expressed emotion and child behavioral inhibition and psychopathology: A pilot study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36, 205-213.
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2001). Parent-child interactions and anxiety disorders: An observational study. *Behavior Research and Therapy*, 39, 1411-1427.
- Hummel, R. M., & Gross, A. M. (2001). Socially anxious children: An observational study of parent-child interactions. *Child and Family Behavior Therapy*, 23, 19-41.

- Isolan, L., Salum, G. A., Osowski, A. T., Amaro, E., & Manfro, G. G. (2011). Psychometric properties of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED) in Brazilian children and adolescents. *Journal of Anxiety Disorders*, 25, 741-748.
- Kagan, J. (1989). Temperamental contributions to social behavior. *American Psychologist*, 44, 668-674.
- Kahn, J. H., Nursten, J. P., & Carroll, H. C. M. (1981). *Unwillingly to school*. Oxford, England: Pergamon.
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28, 1006-1017.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (pp. 1-101). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Mattanah, J. F. (2001). Parental psychological autonomy and children's academic competence and behavioral adjustment in late childhood: More than just limit-setting and warmth. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47, 355-376.
- Mayseless, O., Scharf, M., & Sholt, M. (2003). From authoritative parenting practices to an authoritarian context: Exploring the person-environment fit. *Journal of Research on Adolescence*, 13(4), 427-456.
- McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review* 27, 155-172.
- Muris, P., Merckelbach, H., Van Brakel, A., & Mayer, B. (1999). The revised version of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED-R): Further evidence for its reliability and validity. *Anxiety, Stress, and Coping*, 12, 411-425.
- Peter, M., Meesters, C., Schouten, E., & Hoge, E. (2004). Effects of perceived control on the relationship between perceived parental rearing behaviors and symptoms of anxiety and depression in nonclinical preadolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(1), 51-58.
- Rubin, K. H., Cheah, C. S. L., & Fox, N. (2001). Emotional regulation, parenting and display of social reticence in preschoolers. *Early Education and Development*, 12, 97-115.

- Scharf, M. (2007). Long-term effects of trauma: Psychosocial functioning of the second and third generation of Holocaust survivors. *Development and Psychopathology*, 19, 603-622.
- Schwartz, J. C., Barton-Henry, M. L., & Pruzinsky, T. (1985). Assessing child-rearing behaviors: A comparison of rating made by mother, father, child, and sibling on the CRPBI. *Child Development*, 56, 462-479.
- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conception of parental authority during adolescence. *Child Development*, 66, 299-316.
- Steinberg, L. (2001). We know some thing: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1-19.
- Steinberg, L., Elmen, D. J., & Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity and academic success among adolescents. *Child Development*, 60, 1424-1436.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement and encouragement to succeed. *Child Development*, 63, 1266-1281.
- Sue, D., Sue, D. W., & Sue, S. (1994). *Understanding abnormal behavior*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Wolfradt, U., Hempel, S., & Miles, J. N. V. (2003). Perceived parenting styles, depersonalization, anxiety and coping behavior in adolescents. *Personality and Individual Differences* 34, 521-532.
- Wood, J. J., McLeod, B. D., Sigman, M., Hwang, W., & Chu, B. C. (2003). Parenting and childhood anxiety: Theory, empirical findings and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(1), 134-151.